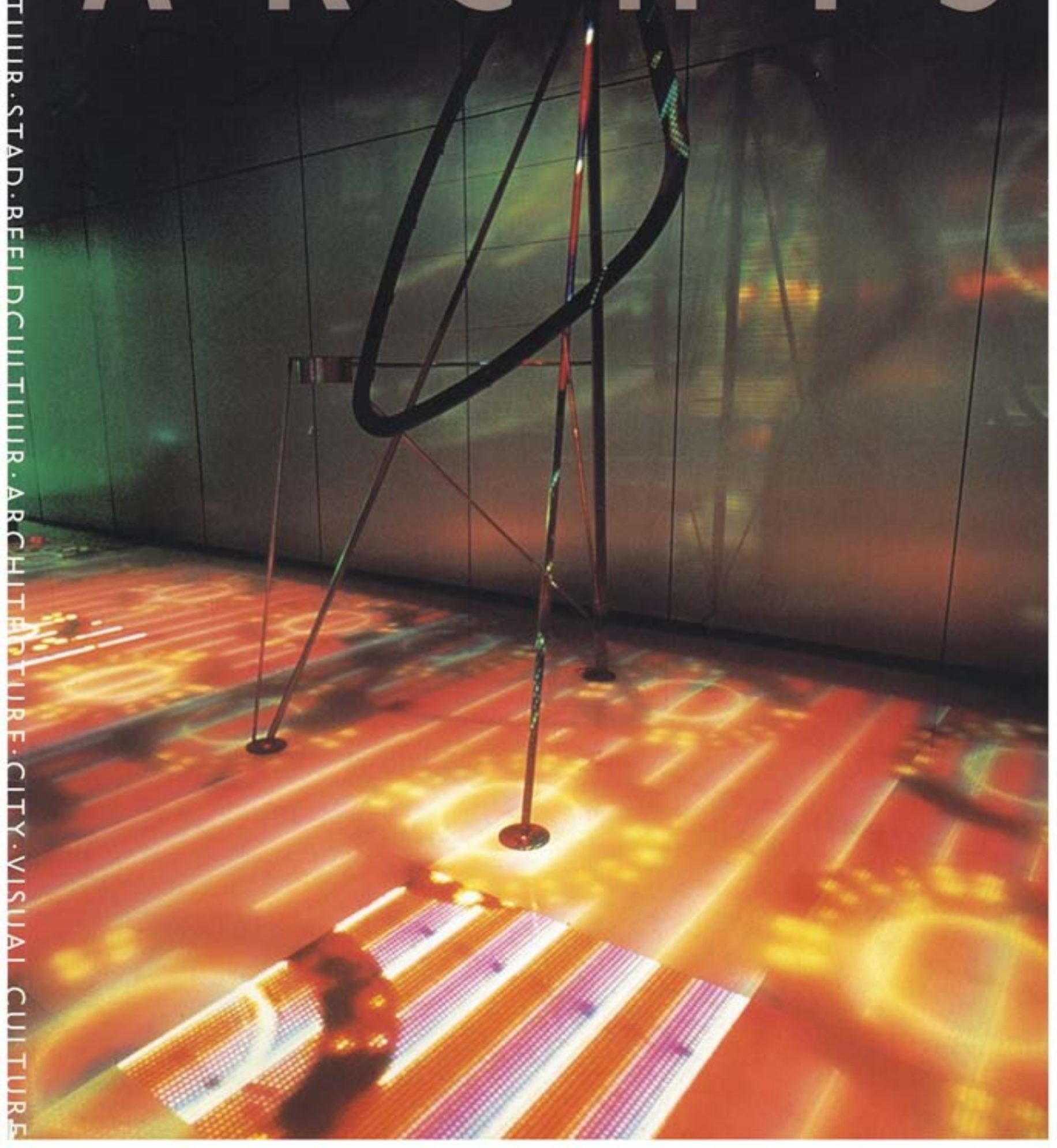

1997 1

ARCHIS

ARCHITECTUR · STAD · BEELD · CULTUUR · ARCHITECTUR · ARCHITECTURE · CITY · VISUAL CULTURE

Brief uit Berlijn

Letter from Berlin

44

Aldo Rossi, project voor de Schützenstrasse, Berlijn. Foto Markus Hewlik/Ferency/Media

Berlijn is de schok van de Duitse eenwording op 3 oktober 1990 nog steeds niet te boven. In de eerste jaren heerste er vooral euforie over de nieuwe mogelijkheden in de 'grootste bouwput van Europa'. Na zes jaar bouwwoede is de stemming omgeslagen in verwarring en ontzuivering. De bouwactiviteiten gaan eindeloos door, ogenschijnlijk zonder enig beleid en het beeld in grote delen van de stad wordt bepaald door architectonische missers.

De druk was dan ook groot: de val van de muur zorgde niet alleen voor een breed spoor niemandsland dwars door de stad, ook de projectontwikkelaars stonden te trappelen om hun financiële droom zo snel mogelijk te verwezenlijken. De regering deed er nog een schepje bovenop. 'Uit deze gedeelde stad zal een metropool groeien van wereldfaam', bedacht Helmut Kohl kort na de Wende, en hij besloot de regering te verplaatsen naar Berlijn. Er is haast, veel haast. Waarom is onduidelijk, maar niemand ontsnapt aan het bouwdelirium. Zelfs de nieuwe zetel van de Bundstag wordt onder hoogspanning gebouwd: uit de overblijfselen van de voormalige rijksdag klinkt ook op vrijdagochtend om drie uur het gekrijs van cirkelzagen.

Het startschot voor de wedloop met de tijd

PETER VAN ASSCHE

Berlin has still to recover from the shock of German reunification on 3 October 1990. Initially the feeling that prevailed was one of euphoria about the new possibilities for 'Europe's biggest building site'. After six years of building mania the mood has switched to one of confusion and disenchantment. Construction work continues uninterrupted, apparently without any overall policy and in large parts of the city architectural fiascos prevail. The pressure was admittedly great: the fall of the Berlin Wall not only generated a broad swathe of no-man's-land right across the city; property developers couldn't wait to make their financial dream quickly come true. The government simply compounded the problem. Shortly after the Wende Helmut Kohl decided to move the seat of government to Berlin, declaring that 'a world-famous metropolis will rise from this divided city'. Everyone seems in a great hurry to get on with it. The reason why is not exactly clear, but nobody seems to have escaped the construction frenzy. Even the new seat of the Bundstag is being built at tremendous pressure: at three o'clock on

begon in 1990 met een prijsvraag voor het ontwerp van drie grote blokken aan de Friedrichstrasse. Ooit was deze straat één van de slagaders van de ongedeelde stad, bekend door haar warenhuizen, cafés en flaneermogelijkheden. Later werd ze met Checkpoint Charlie het symbool van de gespleten stad. De winnende ontwerpen van Jean Nouvel, Henry Nichols Cobb en Oswald Mathias Ungers moesten snel zorgen voor de reanimatie van de straat. De fundamentele discussie over de wederopbouw werd beperkt tot de triviale constatering dat – als men iets van de vroegere levendigheid van Friedrichstadt wilde terugveroveren – het wellicht beter zou zijn om de 100 meter lange gevel niet door één architect te laten ontwerpen, en de drie blokken elk een eigen karakter te geven. Het blok met Galeries Lafayette van Nouvel werd als eerste opgeleverd. Het spektakel van de twee boven elkaar geplaatste glazen kegels in het hart van het gebouw kon niet verhinderen dat de Friedrichstrasse iets miste. Maar wat? Nu sinds kort ook de blokken van Ungers en Cobb in gebruik zijn genomen wordt duidelijk dat de drie megastructuren de straat om zeep hebben geholpen. De

Saturday morning you can still hear the scream of circular saws in the remains of the former Reichstag.

The go-ahead for this race against time was given in 1990 by a competition to design three large blocks on Friedrichstrasse. At one time this street was one of the main arteries of the undivided city, known for its department stores, cafés and opportunities for strolling. Later with the arrival of Checkpoint Charlie it became a symbol of the divided city. The winning designs by Jean Nouvel, Henry Nichols Cobb and Oswald Mathias Ungers had to reanimate the street, and fast. The deep-seated debate on reconstruction was whittled down to the banal conclusion that, assuming the idea was to recover something of Friedrichstadt's former vitality, it would be better not to have just one architect design the 100-metre long facade; and that each of the three blocks should have its own character. Nouvel's Galeries Lafayette block was the first to be delivered. The spectacle of two glass cones stacked in the centre of the building failed to erase the feeling that something was missing in Friedrichstrasse. But what? Now that the

kooplustige voetganger staat weliswaar nog buiten in de rij voor de ingang van het eerste warenhuis, maar verdwijnt vervolgens in het hart van het gebouw, om via een onderaardse passage bij het derde blok weer naar boven te komen. De oude functie van de straat is grotendeels overgenomen door het inwendige van de blokken.

Direct na deze stedenbouwkundige – en vooralsnog ook economische – vergissing, verzon de nieuw aangestelde bouwseñator Hans Stimmann in allerijl een regelgeving die op zijn minst een aantal stedenbouwkundige kwaliteiten moest garanderen. Dit als 'kritische reconstructie' gepresenteerde manifest bracht meteen de gewenste simplificatie in de discussie: niet hoger bouwen dan 22 meter, een terugliggende dakopbouw tot 30 meter, respect voor de eenheid van het Berlijnse bouwblok, minimaal 20 procent woningen in een bouwkegel en een verbod op een overmaat aan glas in de gevel. Wat deze regels voor de stad betekenen wordt nu langzaam duidelijk. Op Potsdamer Platz, waar het stedenbouwkundig plan van Renzo Piano bij wijze van uitzondering deels hoogbouw toelaat, krijgen de eerste gebouwen hun gevels. Ongelukkigerwijs is het net een kolossaal kantoorgebouw van Arata Isozaki dat de toon zet. Veel mensen zijn

blocks by Unger and Cobb have also been appropriated, it is clear that the three megastructures have dealt Friedrichstrasse the coup de grace. Admittedly, pedestrians on a shopping spree are still out of doors as they queue at the entrance to the first store, but after that the building swallows them up, to spew them out through a subterranean passage only on reaching the third block. The role that the street once played has been largely taken over by the buildings' innards.

Immediately after this planning – and for the time being economic – blunder, Hans Stimmann, the newly appointed bouwseñator, hastily drew up a set of regulations intended to guarantee at least certain urban qualities. This manifesto, presented as a 'critical reconstruction', immediately brought with it the simplification that the debate needed: a maximum building height of 22 metres, a set-back roof structure of no more than 30 metres, respect for the unity of the Berlin perimeter block, a minimum of 20 percent of each building plot for homes, a ban on excessive use of glass in the facade.

Just what the implications of these rules are for the city is gradually becoming plain. In Potsdamer Platz, where Renzo Piano's master plan, by way of an exception, permits

nogal geschrokken van de vale roze en witte bekleding van natuursteen – Isozaki's uitleg van de voorgeschreven terracotta uitstraling – en vragen zich af hoe leefbaar het gebied gaat worden als dit de norm is. Het nabijgelegen informatiecentrum in de felrode 'Info Box' probeert de bezoeker door middel van een groots opgezette reclamecampagne gerust te stellen. Interactieve computeranimaties, maquettes, internetsites, modellen van de nieuwe hogesnelheidstrein en een 'Coupe d'Architecte' op de menukaart van het restaurant geven inzage in de stad van morgen, een stad met alleen maar blijde mensen. Wat er nu precies kritisch gereconstrueerd wordt blijft onduidelijk. De verpakking van de reclameboodschap is echter zo succesvol dat er stemmen opgaan de Info Box, een ontwerp van de jonge Frankfurter architecten Schneider en Schumacher, te behouden voor later gebruik, en er zo mogelijk een gebouw op Potsdamer Platz voor op te offeren. Ook het gebied rond Checkpoint Charlie kan niet zonder reclamecampagnes. Het uit vijf blokken bestaande gebied is gekocht door een enkele investeerder die de eis van 20 procent woningen handig heeft opgelost door alle woningen in het slechtst verhuurbare blok te stoppen. Gunstig gelegen kan-

a certain percentage of high-rise, the first buildings are presently receiving their facades. Regrettably it is a colossal office block (by Arata Isozaki) that sets the tone. Enough people have expressed shock at the faded pink and white cut stone facing – Isozaki's own interpretation of the required terracotta look – and are wondering just how livable the neighbourhood will be if this is the norm.

The nearby information centre in the bright red 'Info Box' attempts to placate visitors' fears with a large-scale publicity campaign. Interactive computer animations, maquettes, Internet sites, models of the new high-speed train and a 'Coupe d'Architecte' on the restaurant menu give a glimpse of tomorrow's city, one inhabited only by happy people. As to what exactly is being critically reconstructed is still a mystery. The message of the publicity however has been so successfully packaged that there have been calls to save the Info Box – designed by the young Frankfurt architects Schneider and Schumacher – for later, if necessary sacrificing a building on Potsdamer Platz in its stead.

The district round Checkpoint Charlie is similarly dependent, it seems, on publicity campaigns. This area of five blocks has been

'Hier komt een Philip Johnson!'
'One Philip Johnson on the way!'
Foto Roemer van Toorn

Architecten Philip Johnson Architects, New York
Tel. 914 212 3115 36 80
P/O Pruitt, Stollberg and Partners, Berlin
Tel. 030 451 05 81
Architectenbüro Christophers, Berlin
Tel. 030 451 05 81
Architectenbüro Kohn & Tschudi, Berlin
Tel. 030 451 05 81
Dr. Ing. Conrad Ingenieurbau, München
Tel. 089 91 55 05 23
Rack + Rott & Rott
International Consulting Engineers, Karlsruhe
Tel. 07242 72 41 93
Rack + Rott Consulting Engineers, New York
Tel. 914 212 3115 36 80
INTEC International Engineers GmbH, Berlin
Tel. 030 451 05 81
Gottlieb-Gottlieb und Partner, Karlsruhe
Tel. 07242 72 41 93
CEP-INGE Berlin GmbH & Co. KG, Berlin
Tel. 030 23 19 40
Lentzsch, Jandt und Partner Berlin
Tel. 030 451 05 81

tooruimte levert nu eenmaal meer op. Het verschil in karakter van de gebouwen wordt onder invloed van de voorschriften steeds kleiner. Het is het verschil geworden tussen een zwart pak van Boss en een zwart pak van Joop. Philip Johnson, die hier ook een gebouw voor zijn rekening neemt, plaatste voor alle duidelijkheid een metershoog zelfportret voor zijn gebouw: hier komt een Philip Johnson!

Ook elders valt de eenvormigheid op. Het idee van kritische reconstructie wordt vaak direct vertaald in een fantasieloos overnemen van de Traufhöhe, de dakgoothoogte van 22 meter, het in twee stappen terugspringen van de dakopbouw tot 30 meter en de toepassing van natuursteenplaten in één vlak. Zo kan het ene gebouw van Brenner

bought by a single investor who has neatly solved the requirement of 20 percent homes by cramming all the dwellings into the block most difficult to let. Office space conveniently sited is simply more profitable. The building requirements have meant that the difference in character between the buildings is diminishing rapidly. It has become the difference between a black suit by Moss Bros and a black suit by Boss. Philip Johnson has taken the precaution of placing in front of his building a metres-high selfportrait: one Philip Johnson on the way! Elsewhere too one is struck by the uniformity. The idea of critical reconstruction is often translated directly into a bloodless adoption of the Traufhöhe or gutter height of 22 metres, the setting-

zijn, het andere van Kleihues, het derde van Lampugnani, maar het had ook andersom kunnen zijn.

Een uitzondering op deze zogenaamde rationale architectuur vormen de projecten die ontwikkeld worden door het echtpaar Kottmair uit München. Meneer en mevrouw Kottmair hebben zo hun eigen ideeën over wat goede architectuur is en al die ideeën heten Aldo Rossi. Rossi ontwierp drie grote projecten voor het centrum van Berlijn. Het project voor de Schützenstrasse neemt het idee van de oude stad het zuiverst op: het blok wordt verdeeld in kleine percelen die ieder afzonderlijk met een eigen Rossi-architectuur worden opgevuld. De collage van gebouwen vormt samen een simulatie van een authentiek Berlijns blok, compleet met binnenhoven en een functionele veelzijdigheid. Het hoogtepunt in de gevel is een replica van het deels door Michelangelo ontworpen Palazzo Farnese uit Rome. Volgens sommigen het hoogtepunt van de pervertering van de stedenbouwkundige uitgangspunten, volgens anderen de ultieme bewijs van de kracht ervan.

Met de prestigieuze projecten in Friedrichstadt zal het wel goed komen. Ondersteund door grootkapitaal en centraal gelegen wordt het ongetwijfeld een keurige wijk. Het hanteren van het begrip kritische reconstructie wordt problematischer als het gaat om de erfenis van de DDR-tijd. In feite wordt een discussie over een zinvolle renovatie van dit culturele erfgoed zoveel mogelijk uit de weg gegaan. Zo kon het gebeuren dat regeringsgebouwen uit de jaren '60, de trots van de DDR-architectuur aan Unter den Linden, werden gestript en stilzwijgend voorzien van een gevel van natuursteenplaten. Of de woningbouw aan de Leipziger Strasse: deze hoogbouw in stroken, toch al niet zo fraai, wordt momenteel voorzien van postmoderne loggia's en aluminium bekleding. De arbeider mag weliswaar in het hart van de stad blijven wonen, maar niets zal hem nog doen herinneren aan de paradepaarden van het socialisme.

De ware kritische reconstructie is te vinden in panden die genomineerd zijn voor sloop. Hier vindt 's nachts de 'historische Auseinandersetzung' met de gebouwde omgeving plaats: dansclub Eimer op de Rosenthaler Strasse, bereikbaar via de keldertrap van een vervallen en verlaten woonhuis, bestaat uit ruimten van twee verdiepingen hoog waar gedronken en gedanst kan worden. Het wapeningsstaal steekt uit de weggeslagen tussenvloeren. Stalen loopbruggen vormen de verbinding tussen de ruimten. Er zijn jongleurs en slangenmensen en de muziek staat zo hard dat ze het geluid van cirkelzagen overstemt.

back in two steps of the roof structure to 30 metres and the use of stone facing in a single unbroken surface. One building may be attributed to Brenner, another to Kleihues and a third to Lampugnani, but it could just as easily have been the other way round.

The contributions by the husband and wife firm of Kottmair form an exception to this 'rationalist' architecture. This pair from Munich have their own ideas about what good architecture is and all these ideas bear the name of Aldo Rossi. Rossi designed three large-scale projects for the centre of Berlin. The Kottmairs' project for Schützenstrasse makes the most undiluted use of the idea of the old city: the block divides into small lots, each with its own architectural infill Rossi-style. Altogether, the collage of buildings is a mock-up of an authentic Berlin block, complete with courtyards and functional versatility. Climaxing the facade is a replica of the Palazzo Farnese in Rome part-designed by Michelangelo. According to some, this is the perverting of urban departure-points at its peak; for others, it is the ultimate proof of their power.

The prestigious projects in Friedrichstadt are bound to make good eventually. Backed by high finance and centrally situated, it will undoubtedly become a classy neighbourhood. The concept of critical reconstruction becomes less justified however when applied to the legacy of the GDR period. In fact all discussion about meaningful renovation of this cultural heritage has been carefully avoided. So it was possible for 1960s government buildings on Unter den Linden, the pride of GDR architecture, to be stripped and tacitly provided with stone facing. Or take the housing on Leipziger Strasse: these highrise rows, not all that attractive to begin with, are currently being dolled up with postmodern loggias and aluminium facing. Workers may still live in the city centre, though there will be nothing left to remind them of these erstwhile showpieces of socialism.

The real critical reconstruction is to be found in those premises nominated for demolition. This is where the historic discussion of the built environment is acted out, at night: the Eimer dance club on Rosenthaler Strasse, reached along the basement stairs of a dilapidated and deserted private house, consists of two-storey high rooms where you can drink and dance. The steel reinforcement pokes out of the floors that have been removed. Steel catwalks skewer the spaces together. There are jugglers and contortionists and music so loud that it drowns out the scream of the circular saws.

Schneider & Schumacher, Info Box op/at Leipziger Platz.
Foto Jörg Hempel, Aken

